

ÚJVÁR (ÉRSEKÚJVÁR) VÁRÉPÍTÉSZE TI RENDSZERE ÉS KATONAI SZEREPE.¹⁾

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

(Egy arczképpel és két tervrajzzal.)

Alig találkozunk régi magyar erősséggel, mely úgy általános katonai szerepénél fogva, mint a várépítészet és a várharcz szempontjából — tehát hadtudományi szempontból általában — érdekesebb és tanulságosabb volna *Budának* és kivált *Esztergomnak* a törökök által történt tartós megvétele után, magyar végvára lett *Újvárnál*.

Ez állítás mellett tanúskodik azon számos hadi tény, melyeknek Újvár bástyái, másfél századot meghaladó szereplésük alatt, merev tanúi valának; az erősség ezen időszak alatt úgyszólván szakadatlanúl Eris almáját képezé, melynek birtoklásáért pataként folyt úgy a keresztények és főkép a magyarok, mint a muzulmánok vére.

Ez értekezés célja: a nagyfontosságú erősség szereplését a rendelkezésünkre álló történelmi adatok alapján hadtudományi szempontból méltatni; a kitűzött feladat megoldása azonban nem

¹⁾ Források: Theatrum Europæum Tom. IX. *Bél* Mátyás, Nova Hungaria; Galeazzo *Gualdo*, Historia di Leopoldo Cesare; Theodor *Tschernig*, das Königreich Ungarn stb. 1687; Báró diersburgi *Röder* Fülöp, Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken 1839; Feldzüge des Prinzen Eugen. *Thaly*, II. Rákóczy Ferencz emlékiratai; *Thaly*, Ocskay László és a felsőmagyarországi hadjáratok; *Thaly*, A székesi gróf Beresényi család; Archivum Rákóczianum. *Horváth* Mihály, Magyarország történelme.

csak *Újvár* várépítészeti rendszerének és az előtte lefolyt haditények időrendszerinti ismertetését követeli, hanem megkívánja, miszerint azon korszak hadviselési módjáról, valamint legfontosabb harczeszközeiről is röviden megemlékezzünk, mert csakis e körülmények figyelembe vételével birunk a kitüzött úton kellőleg eligazodni és az erősségnek jutott szerepet, illetőleg annak a hadműveletekre gyakorolt befolyását teljesen átértelni.

A hadviselés módja Európában a XVII. században.

A hadügy a XVII. században a többi tudományos tereken való működéshez hasonlóan, főkép a görög és római ókor iratai nyomán műveltetett. Az e korból származó hadművészeti elveket a tüzelő fegyverek hatásával kell vala összeegyeztetni és így az új tanok alapját megvetni.

A testi erő és ügyesség helyébe mind inkább a tudás és a szellem túlsúlya lépett; a gyakorlati ismereteket pótolták ugyan az ókor eseményeiből merített tanulságok, a levont elvek azonban nem alkalmaztattak a változott viszonyokhoz, és ilyképen egy hadviselési mód fejlődött ki, mely a hadviselés természetes alapjait nélkülözte. A hadviselés a cselekvés határozatlanságának ismérveivel bírt és a gyors műveletek és hathatós cselekmények helyébe hadászati szempontból a «mozgás-tan» (Manövrirkunst) és «várharcz», harczászati szempontból pedig az «állás» és «táborozás» tanai lépének.

Az ozmánok fellépése Európa délkeleti részében, hol a szultán fanatikus tömegei a keresztény kultúra ellen ismételt támadásokat intézének, megváltoztatta a hadviselés módját is, azt egészségesebb irányba terelvén; egyszersmind pedig egyesíté a népeket egy egységes, magasztos hadi cél után való törekvésre, tudniillik a keresztény kultúra megóvására, a török terjeszkedés visszaszorítására.

A törökök hadviselési módjának sarkalatos elvei valának: az erélyes akarat az ellenséges erőkkel való mérkőzésre, és a főhadműveleti tárgyhoz vezető hadműveleti vonalnak következetes betartása.

A törökök gyöngesége, hadászati szempontból, téli hadjáratok indítására való képtelenségökben rejlett, miért is tavasszal későn indultak meg és ősszel korán tértek haza. Az erős helyek-

től eltekintve, tehát csak addig uralkodtak a hadszínhelyen, míg seregek azon jelen volt. Ebből kifolyólag a keresztényeknek tehát műveleteiket korán kelle kezdeniök és későn befejezniök; a török sereg távollétét pedig erős helyek megvételeére kelle felhasználniök és így hatalmi körök kitágítására támpontokat nyerniök.

Mínt hogy a törökök eredményei az erős helyek megtartása által tartós alakot nyerének és Magyarország némely erőssége már egy évszázadnál is hosszabb időn át birtokukban vala, igen természetes, hogy a hadvezérek azok visszafoglalására nagy súlyt fektetének. A hadműveletek célját tehát, jogosan, nagyobbrészt fontos erősségek megvétele képezte.

A hadjáratnak télen át való folytatása — a mint ezt *Montecuccoli* tanácsolá — a harczeszközök elégtelensége, a csapatok számára szükséges nyugalom, valamint az élélmzés nehézségei folytán a keresztények részéről is hajótörést szenvedett.

A várak jelentősége a hadviselési módból kifolyólag.

A vázolt hadviselési mód a váraknak határozó befolyást kölcsönzött a hadműveletekre. E korszak korlátolt hadi céljai, azon körülménnyel párosulva, miszerint az ellenséges hadsereg megsemmisítése még nem tekintetett első és legfelsőbb törvényül, eredményezték azt, hogy a hadműveleti tárgyakat jelesen a várak képezték. Egy vereséget szenvedett hadsereg pedig magát egy erődített helyre való visszavonulása által biztosította és ennek védőrsége által erősítést nyervén, az elvesztett egyensúlyt helyreállította. Ha seregének csak egy részét is sikerült a helybe vetnie és a többi erővel mögéje visszavonulnia, már biztosítva érte magát, mert az ellenség a védőrség kirohanásától magát veszélyeztetve tartván, a vár mellett elhaladni és támadást intézni nem mert. Ilyeténkép az erősség ostromlására kell vala magát elhatároznia, melynek eredménye, esetleg pedig egy sikerteljes fölmentés, a hadjáratot eldőnté.

Az erődítések alkalmazásánál már az egész államterületet felkaroló terv szerint jártak el. A hadszínhelyek hadászatiilag tervszerű előkészítésének kezdetei a XVI. század elején mutatkoznak.

Rimpler, a jeles hadmérnök, ki 1683-ban Bécs bástyáin életét veszté, az államerődítészet céljairól nyilatkozván, az erősségeknek főkép a következő feladatokat tulajdonítja :

1. A határok biztosítása; ha pedig az ellenség az erősségek közt elhaladna, annak folytonos zaklatása.

2. A közlekedési vonalak használatának biztosítása.

3. A legfontosabb átkelési pontok biztosítása.

4. Az uralkodók és legelőkelőbbek biztosítása.

5. Erősségek az ország kincseinek és lakóinak menedékhelyül szolgálnak.

6. Tüzérség, lőszer és más hadi eszközök és készletek felvételére.

7. Menekülő hadseregek visszavonulásának biztosítására.

8. Az ellenség erőszakos fellépésének megnehezítésére és eredményeinek mérséklésére.

9. Megszerzett új tartományok biztosítására.

Vauban az erősségeket eleinte három vonalban kívánta alkalmazni és nagyságuk szerint három rendbeli várat különböztet meg:

Az első vonal helyei a határokon telepítendőek, mint szoros és folyamzárak; ezek rendszeren harmadrendű erősségek (5—8 arcvonallal); a második vonal hegyszorosok mögött telepítendő másodrendű erősségekből (8—11 arcvonallal) álljon; a harmadik vonal végre az államterület belsejében építendő; ezek támpontok a hadsereg számára, illetőleg tárvárak az előbbi vonalak helyei számára.

E rendszert a törekvés jellemezte: «*mindent*» biztosítani és *minden hézagot* elzárni.

Míg az úthálózat kezdőleges állapotban volt és a hadműveletek nehézkesek valának, addig e rendszer jogosultsága nem volt tagadható; árnyoldalai azonban rohamosan szaporodának, a mint a hadviselés a XVII. század végén a hadseregek nagyobbításával és az úthálózat fejlődésével más jelleget öltött.

Montecuccoli már propagálta azon eszmét, miszerint csak kevés, de oly hatalmas erősségek építendőek, hogy az ellenség azokat ne mellőzhesse. *Vauban*, ki ép oly ügyes hadvezér mint hadmérnök volt, szintén fölismerte az eddig követett rendszer tarthatatlanságát és azon eszmével foglalkozott, hogy Franciaország vérendszerét teljesen átalakítsa.

Magyarország erősségei a XVI. és XVII. században majd kizárólag a török invasio korlátozása céljából építettek és pedig

a törökök hatalmi körének nyugat és észak felé való kiterjesztése által parancsolt szükség szerint; tehát esetről-esetre. Őseink az erősségek telepítésénél mind a mellett mindig hadászati tekintetek által vezéreltettek, de e hadászati tekinteteből levont következtetések csakis az akkori ideiglenes helyzetből fejlődének és kellőleg csak ennek szem előtt tartása mellett méltathatók.

Az említett czélből épített erősségeket azután más célok szolgálatában is találjuk; különösen támpontokat képeznek egyrészt a fölkelések kiterjesztésére, másrészt pedig a császárok hatalmi körének kitégítésére, illetőleg a fölkelések elfojtására.

A XVII. század fontosabb harczeszközei.

A gyalogság legfontosabb fegyvere a gyalogsági puska (Muskete) volt; azon kívül a gyalogság fölfegyverzéséhez tartozott a dárda és a csákány. A lovasság már pisztolylyal és karabélylyal is föl volt fegyverezve.

A tüzérség akkor még egyesítve volt, t. i. nem vala tábori és vártüzérségre osztva, és a legkülönbélebb szerkezetű és származású lövegekkel volt ellátva. A nyílt harczban leggyakoribbak voltak a 24, 12 és 6 fontos hosszú ágyúk (Carthaunen), tábori ágyúk (Feldstücke), tárlövegek (Kammergeschütze) és falconetek. Gátonylövegek voltak az egész, $\frac{3}{4}$ és $\frac{1}{2}$ öreg ágyúk (Carthaunen). Az egész ágyú lövedéke 48 font, a $\frac{3}{4}$ ágyúé 36 és a $\frac{1}{2}$ ágyúé 24 font volt; a lőportöltet súlya 24, 18 illetőleg 12 font; a lőtávolság 400—6000 lépés. A 24 óra alatt adott lövések száma volt:

az egész ágyúnál	50,
a $\frac{3}{4}$	« 60,
a $\frac{1}{2}$	« 80.
Az egész ágyú szállítására 24,	
a $\frac{3}{4}$	« « 20,
a $\frac{1}{2}$	« « 16 ló volt szükséges.

A falconet lövedéke 2—3 font vala, lőportöltete pedig a golyó $\frac{9}{10}$ -ed része; lőtávolsága 280—3300 lépés; a lövések száma 24 óra alatt 100 és a szállításra szükséges lovak száma 4 volt.

A tárlövegek részint mozsarak, részint rövid ágyúk voltak és a közönséges ágyúktól ballistikai szempontból az által különböztek, hogy lövedékeiket aránylag csekély lőportöltettel, nagy emelkedési szög alatt magasabb ívben hajították.

A várak építésének és fentartásának módozatai a XVI. és XVII. században Magyarországon.

Hadmérnökhari csapatok a XVI. és XVII. században még nem léteztek. Az ostromoknál előforduló műszaki munkálatokat a gyalogság maga végezte, mire a hosszú szolgálati idő alatt a szükséges gyakorlatot meg is szerzé. A fontosabb erődítészeti munkálatokat mérnökök vezették, kik e célra a külföldről, különösen Olaszország, Belgium, Németország és Franciaországból hívtak be és a szolgálatra szerződtettek. Ez alkalommal az illetők katonai rangot is nyérének. A hadmérnökök hiánya a hadjáratok folyamán igen érzékeny volt, és ezen segitendő, később 1717-ben *Jenő savoyai herceg* sürgetésére *Bécsben* hadmérnöki akadémia állítottatott fel.

A kiküldött mérnökök által építendő erődítések adminisztratív és pénzügyi dolgainak intézése az «erődítés-építészeti-fizető hivatalra» (Fortifications-Bau-Zahlamt) voltak bízva. E hivatal teendőihez tartozott továbbá a sánceszerszám beszerzése, valamint a gondoskodás az erős helyeknek élelmezéssel való ellátásáról.

Az erős helyek, melyekben gyakran külön várparancsnokok valának kinevezve, minden tekintetben azon kerület főkapitányságához voltak utalva, melynek kerületéhez tartoztak. Országos főkapitányságok (kerületi főhadparancsnokságok, Generalat) voltak Magyarországon a XVII. század végén: Kassán, Érsekújvárt (a bányavidéki), Győrött, Károlyvárosban, Varasdon, Petrinjában, Eszéken, Péterváradon, Nagyváradon (illetve Szatmáron) és Erdélyben.

Ha a várnak külön kinevezett várparancsnoka volt, akkor a vár jó karban tartása és az egész várszolgálat vezetése ez utóbbinak kötelességeihez tartozott. A várszolgálatra vonatkozó, ma is érvényben lévő szabályok, és pedig az őrszolgálatra, a kapuk bezárására és kinyitására, a járőrök kiküldésére, a kirohanásokra stb. vonatkozó, már akkor is léteztek és nagy szigorral foganatosítottak.

A várparancsnokok felelőssége igen nagy vala, s magatartásuk ha nem is szilárd törvények által, hanem a hagyomány által szabályozva volt.

A XVI. században a várak építése és karbantartása céljából bizonyos adók és teljesítmények az országgyűlés által a királyi kor-

mány előterjesztései alapján vettek ki. Például idézem erre az 1556-ik új év napján Pozsonyba összehívott országgyűlésen az ország védelmére vonatkozó végzésnek fontosabb pontjait:

Azon egy forintnyi adóval együtt, mely még a mult évi gyűlés szerint Gyertyaszentelő Boldogasszony napján vala beszédendő, az év folytában még két más forint hajtassék be minden házhelytől, melyek az ország különféle szükségeire a királyi kincstárba szolgáltatassanak. Ezen felül az urak és nemesek minden jobbágyuk után saját erszényükből fél forintot adózzanak a végházak erősítésére; e pénz az alispánok kezébe szolgáltatassék; az erősítési munkákra pedig minden 100 jobbágy után négy szekeret állítsanak három napi munkára. Továbbá a végek védelmére minden 100 jobbágy után három lovas állandólag fegyverben tartassék a többi hadak mellett, az ország kapitányainak zászlai alatt, s azon esetre, ha az ellenség valamely végházat megtámadna, annak védelmére minden közelebb eső urak és nemesek kötelesek fölkelni a nádor zászlai alatt. Ha pedig a király, vagy fiai közül valamelyik közönséges hadjáratot intézne: az urak és nemesek személyes fölkelésükön kívül minden 100 jobbágy után tíz jól felfegyverzett lovas, saját költségükön vigyenek magokkal s a jobbágyok is szint azon arányban tíz puskás lovas, az egytelkes nemesek pedig hárman egyet állítsanak ki az ország zászlai alá.¹⁾

AXVII. században a várak vedműveinek karbantartására szükséges összegek szintén közjövelmekből nyertek, de minthogy ezek az említett célra gyakran nem valának elegendők, a várak állapota és felszerelése általában meglehetősen rossz volt.

Újvár jelentősége hadászati szempontból.

Újvár hadászati jelentősége a XVI. és XVII. valamint a XVIII. század elején kettős tekintetből bírálendő meg és pedig 1. tekintetbe veendő mint végvár a török invasio ellen és 2. mint támpont a fölkeléseknél.

Újvár végvárrá lón, a mint Buda, különösen pedig Esztergom az Islám hatalma alá jutott.

Hadászati jelentősége azon körülményen alapszik, hogy mint

¹⁾ Corpus Juris Hung. I. 649. Horváthnál IV. 277.

útsomópont¹⁾ a Nyitra folyó mögött feküdt. A mint Komárom a Dunát zárta el a nyugat felé történendő előnyomulás ellen és a Duna jobb partján Bécs felé vezető útát Győr és Magyar-Óvár erősségei, úgy biztosítá Újvár a Duna balparti közlekedést. *Achmed* pasa kétségkívül azért határozta el magát 1663-ban a Duna balpartjára való átkelésre, mert úgy vélte, hogy Újvár a Bécs felé szándékolt előnyomulást csekélyebb mértékben akadályozandja, mint Győr és Óvár a Duna jobb partján. Oly elszántan, mint *Kara Mustafa* hús évvel később, e várakat mellőzni nem merte.

Újvár biztosítá másrészt mint útsomópont a közlekedési vonalak használatát a török által elfoglalt terület határa felé nyugatról.

Kiváló fontossággal bírt Érsekújvár mint támpont *Bocskay István* és *Bethlen Gábor* számára a XVII. század elején, nemkülönben *II. Rákóczy Ferencz* számára a XVIII. század első évtizedében. Innen indult *Rákóczy Leopoldvár* vívására, mely művelet Újvárra alapított. Újvár képezte szintén az alapot a *Csallóköz* és *Pozsony* illetőleg *Bécs*, valamint *Morvaország* felé foganatosított műveletek számára, szóval a fölkelésnek nyugat felé való kiterjesztésére.

Az erősség míg egyrészt biztosítja az elfoglalt területet, másrészt észszerűen felhasználva, nagyobb cselekvési szabadságot és erőt kölcsönöz, tehát elősegíti a támadó műveleteket. E képességekben rejlik manapság is a várak nagy jelentősége és értéke. Úgy a császári, mint a fölkelő hadvezérek nagy súlyt fektetének ezen erősség birtokára²⁾ és igen helyesen, mert az egész észak-nyugati Magyarországnak *kulcsponjtját* képezte, melynek megvétele után a felföldi fölkelés úgyszólván megszűnt.

Hogy mily jelentőség tulajdonított Érsekújvár befolyásának a felföldi fölkelésekre, legjobban bizonyítja, hogy *III. Károly*

¹⁾ Vác—Szalka—Újvár; Esztergom—Párkány—Újvár; Újvár—Szered—Leopoldvár—Morvaország; Újvár—Nyitra—Leopoldvár; Újvár—Diószeg—Pozsony—Bécs.

²⁾ Rákóczy Újvárnak ezen értékét nem csak teljesen fölismeré, de azt kiaknázni is kívánta, miért is elrendelte annak újjáerődítését; ezen újjáerődítést, mely 1706 és 1708 között foganatosított, megfelelő helyen kellően méltatandjuk.

király az erősség védőműveit a szatmári békét követő időszakban leromboltatá.

Újvár várépítészeti rendszere és állapota 1663-ig.

A XVI. század várépítészeti rendszere határozott és sajátos irányt nyert a század elején Olaszországban a számos hadjárat befolyása alatt feltalált korszakalkotó «*bástya*» (ordony, Balloardo, Pastei, Bollwerk, Bastion) rendszer által. A legrégebbi bástyák a rondellákból keletkeztek, azon törekvés folytán, hogy a holt-terek, melyeket a támadó hágesók vagy aknák alkalmazására használatott föl, megszüntetessenek. E célból a köralakú alaprajz az egyenes oldalú ötszöggel cseréltetett föl. Az első bástyák igen csekély kiterjedésűek voltak, míg a hozzá tartozó közvonalak — *courtinák* — igen hosszúak valának.

Az olasz építészek a XVI. században egész Európában a legjobbaknak tartattak és mindenütt kerestettek; ők javították a régebbi gátlatokat saját nézeteik szerint és ezek érvényesültek az új alkotásoknál is; általuk tehát az úgynevezett *olasz várépítési mód* Európának majd valamennyi államában meghonosult.

Magyarországban, különösen valamennyi ezen időszakban épült nevezetesebb erősség ezen mód szerint szerkesztetett. Ez elvek szerint terveztettek Újvár erődítései is, a mint ezt a 208. lapon látható szövegbeli rajz tanúsítja, mely Újvár tervrajzát erődítéseihez azon állapotában mutatja be, melyben azok a törökök által 1663-ban találtattak.¹⁾

Újvár megerősítése Buda várának a muzulmánok által törént megvétele után már szükségessé vált, de sürgössé lőn a mint Esztergom a törökök birtokába jutott. A vár alapjait meg is veti *Oláh Miklós*, esztergomi érsek (1552—1568), miért is eleinte utána *Oláh-Újvárnak* nevezék. Az újonnan épített városba hat falu népességét telepíték; ezek közt volt *Nyárhíd*, *Bajcs*, *Ondód* stb. A várépítés azonban csak lassan haladott és így Újvárra nézve kétségtelenül szerencse vala, hogy a nagy *Szulejman* szultán utolsó hadjáratát — a mint az szándékában volt — Magyarország nyugati részére már ki nem terjesztheté.

A törökkel való békekötés évében *Oláh Miklós* érsek elhalá-

¹⁾ Theatri Europæi IX. kötetéből.

A melléklapon látható alaprajz szerint a vár főgátlatát hat egybevágó ordonyzott arcvonal képezte. A bástyák csúcsai egy szabályos hatszöget alkotának; a sokszögoldal hosszúsága 170 bécsi öl; az elfoglalt erület 47 holdat képvisel.

Az *ordonyok* neveket, nyertek ú. m. *Forgách, Sierotin, Frigyes, Császáz, Ernst és Cseh.*¹⁾ A Nyitrához közelebb álltak Ernst és Császáz; az előbbtől balra következtek Cseh és Forgách, Császártól jobbra pedig Frigyes és Sierotin. Az ordonyok arcz-oldalai 34—35 bécsi ölet mértek, míg az oldalékok hosszúsága 16 öl vala. Az ordonyok között lévő *courtinák* hosszúsága 80 bécsi öl volt. A védgát tarajvonalának magassága 30 bécsi láb, a gátöny pályáé 22 láb volt; a gátöny vastagsága pedig a courtináknál átlag 60 láb.

Az oldalékoknak a courtinákhoz közelebb lévő részei vissza voltak húzva és előttük casematákkal ellátott *«alacsony oldalékok»* voltak alkalmazva. Ezek az előálló oldalék-részek — orillon — által voltak fődve és az árok, illetőleg belső árok fal — *escarpe* — czélirányos védelmére szolgáltak, minthogy a magas gátról csak egy körülbelül 113 lépésnyire az árokkal talpától lévő pont lett volna található. A védgátba a várlövegek használata czéljából *lőréssek* voltak vágva. A közlekedést a gátöny pályára siklók közvetíték.

A fő gátlatot egy 20 öl széles és csak 15 láb mély vízárkok övezte, melyből a feltöltések számára a földanyag nyeretett. Az ároknak aránylag csekély mélysége (az olaszok az árokoknak 25 láb mélységet szoktak adni) okadatoltatott a magas talajvíz által. Az árokba az akadályt erősítendő, a Nyitra vize vezetett be, melyen keresztül folyván, levezető árokban a folyó medrébe visszatért. A zsilip később Újvár újjá erősítése alkalmával megerősítettett.²⁾

Az árok körül, a *külső ároklejtet* — *contre-escarpe* — követve, *födött út* — *chemin couvert* — volt tervezve és ez utóbbinak fedezése czéljából a *glacis*; az utóbbi művek azonban 1663-ig csak helyenként valának kiépítve.

A *contre-escarpe* szintén csak később falaztatott ki.

¹⁾ A németek ezen neveket nőnemben használták, mivel a német «Pastei» nőnemű.

²⁾ Erről a második közleményben.

A kültérrel való közlekedés két, átellenes courtinában alkalmazott, boltozott kapu által közvetített, melyek előtt az árok át volt hidalva. E kapukon át vezetett az út Bécs- illetve Esztergom felé, miért is az egyik *bécsi* — a Frigyes és Sierotin közti courtinában — a másik pedig *esztergomi* — a Cseh és Ernst közti courtinában — kapunak neveztetett. A hidak fából építettek és belső részeik ostromok alkalmával felhúzták.

Az adott tervrajzban az olasz várépítészeti rendszernek kétségtelen ismérvei a következők: Az aránylag csekély kiterjedésű ordonyok és hosszú courtinák, a visszahúzott oldalékok, a széles árok, végre a fedetlen, magas várfalak.

Az olasz várépítések a XVI. század végén kifejlesztett rendszerükben az erősségek ellenálló képességét fokozandók, már úgynevezett «*külső műveket*» is alkalmazának; különösen kedvelték az úgynevezett «*ravelint*», melyet eleinte a várba vezető közlekedések fedezése céljából alkalmaztak, később pedig az összes arcvonalakat ilyen a courtinák elé az árokban épített külművek által erősítették meg.

Újvárnál is voltak ilyenek kétségtelenül tervezve, de felépítésük 1663-ig nem véget ért foganatba.¹⁾

Különben az ordonyok közül is csak három volt ez évben teljesen befejezve, míg a többi három még nem, mely mulasztással az akkori esztergomi érsek vádoltatik, kinek gondjaira az erősség felépítése bízva volt.²⁾

Az Újvár előtt 1581-től 1663-ig lefolyt hadi események.

A törökök Újvár előtt először 1592-ben jelentek meg és megjelenésük által nagy ijedelmet okozának.³⁾ A következő évben január hó közepén támadást intéztek a vár ellen, de támadásuk sikeresen visszautasított, oly annyira, hogy csak augusztus 17-én kezdték az erősséget újra ostromolni; szeptember 19-ig 22 rohamot állt ki a védőrség, de annyira meggyengült, hogy a várat a nevezett hó 26-án föladni volt kénytelen.

Később *Mátyás* főherczeg sikerdús hadműveletei folytán

¹⁾ Újvár újjáerődítéséről bővebben a második közleményben szólunk.

²⁾ Galeazzo Gualdo, Historia di Leopoldo Cesare.

³⁾ Kertbeny. 1633. Zeitung, erschreckliche aus Neuhausl.

újra elhagyták a törökök Újvárt, de segédkeztek 1605 augusztus vége felé, miután *Ehédely*, *Bocskay* ezredese, több sikertelen kísérletet tőn a vár ellen, *Szinán* egri basa alatt Bocskay fővezérének, *Homonnay Bálintnak*, ki nagyobb erővel kezdé meg a vár vívását. Esztergomnak október 3-án történt eleste után, a nagyvezér is segílyt küldött Homonnaynak úgy hadakban, mint vívószerekben Újvár alá. *Illésházy* nádor azonban, nehogy e vár is, mely az éjszaky nyugati országrész kulcsául szolgált vala, török kézre jusson, parancsot eszközle ki Mátyás főherczegtől *Stein Gábor* és *Thúry Ferencz* várnagyokhoz, hogy a várat, mielőtt a török nagyobb erővel jönne alája, *Homonnaynak* adják által.¹⁾ Ez meg is történt október 17-én.

1607 február 11-én Újvár szerződés alapján a királynak visszaadatott.

1619-ben *Széchy György* jelent meg erdélyi csapataival a vár előtt, mely utóbbiban *Koháry Péter* ezredes rövid ellenállást gyakorolt, minthogy saját katonái az erősséget ellenfele kezébe játszták. Koháry Kassán vasra veretett és javai elkoboztattak.

1621-ben Újvár a császáriak által *Boucquoy* gróf tábornok vezénylete alatt ostromoltatott.

Az ostromolt magyarok hősieen védelmezék a fontos helyet. A 4000 embert meghaladó védőrség gyakori kirohanásokat intézett és a császáriaknak rövid idő alatt közel 900 ember veszteséget okozott, míg másrészt *Horváth István*, *Bethlen Gábor* fejedelem mezei kapitánya, egy lovas dandárral a vár megsegelésére küldetvén, az azt vívó német had minden eleségszállitmányát elfogta, úgy, hogy *Boucquoy* táborában éhinség támadt. Az ostromlók útegei azonban mindinkább megközelíték az erősséget, mely egy csekély területet kivéve, már teljesen körülzárolva vala. *Boucquoy* gróf a várnak a külterrel való utolsó összeköttetését elzárni akarván, több ezredessel s néhány lovasból álló kísérettel kémszemlére indúlt, mely alkalommal a kirohanó magyarok által bekerítettvén, lova leszúratott és a gróf maga 16 sebbel borítva, a harcztéren maradt. E bal eset a császáriakat az ostrom beszüntetésére indította; tartván azonban a magyarok támadó fellépésétől, az elvonulás fedezését szük-

¹⁾ Hatvaninál III. 298. köv.

ségesnek találták. E feladat sorshúzás útján *Maxirain* ezredesre ruháztatott, kinek az ellenséget 100 gyalogossal egy szorosnál kelle feltartóztatnia. Az elvonulás július 17-én éjjel történt és a rendkívüli kedvezőtlen időjárás folytán 15 löveg, mely szállítható nem volt, visszahagyatott.

A magyarok az ostromló sereg elvonulását észrevevén, azt nagy erélyvel megtámadák és nem csak a nevezett ezredet és gyalogosait terítették le, hanem az elvonuló seregnek egy részét is utolérték, mely hasonló sorsban részesült. A visszahagyott 15 löveget pedig, sok löszerrel és több szekérral egyetemben Újvárra vitték.

Az 1622-ik évben Újvár a nikolsburgi békepontok alapján a császárnak visszaadatott.

Hosszú béke után Újvárra 1663-ban újra nehéz napok következtek.

A híres Köprili Achmed nagyvezír az ez évi hadjárat tervére nézve nem kis zavarban volt. Némelyek tanácsolák, miszerint egyenesen Bécs ellen vonúljon, mely fontos hely megvétele nem lenne bajos, minthogy a védelmére szükséges előkészületeket nélkülözi. Mások Győr megvételeit tanácsoták, de meg nem hallgattak, még pedig azon okból, mert ez által Bécs ostromlása elmulasztatnék.

Végre Zrinyi gróftól tartván, ki az egész Dunántúl parancsnokául kineveztetett, elhatározta a nagyvezír, hogy seregével Esztergomnál a Duna balpartjára átkel, azután pedig a körülményeknek leginkább megfelelő módon cselekszik.

A király a törökök átkeléséről értesülvén, felszólítja a Dunától éjszakra fekvő megyéket, miszerint lehető számos fegyverest gyűjtsenek össze és meghagyá *Forgách Ádám* gróf tábornoknak és Újvár főkapitányának, hogy a törökök átkelését megfigyelje és előnyomulásokat megnehezítse, illetőleg megakadályozza. Azon hír alapján, hogy az áradat a hidat elszakítja és a már átkeltek — körülbelül 8000 ember — a seregtől teljesen elkülönítettek, elhatározá a gróf a törököket Párkánynál megtámadni és a Dunába szorítani.

A gróf összes hadereje körülbelül 900 gyalogosból, 2500 lovasból — utóbbiak id. báró *Bercsényi Miklós*, később újvári generális parancsnoksága alatt — állott. A muzulmánok ereje nem felelt meg

a törökök fegyvere le nem terített, az fogságba esett és a nagyvezir parancsára a legkegyetlenebb módon kivégeztetett.

E gyászos kimenetelű ütközet után a nagyvezir elhatározta Újvár megvételeét; augusztus hó 10-én teljes haderejével az erősség előtt megérkezvén, hidat veretett a Nyitrán és ezen átkelve, a várat seregével ugyan e hó 18-án ágyútávolságra körülzártá.

Az ostromló hadsereg következőkép volt összeállítva:

A nagyvezir Achmed pasa közvetlen vezénylete alatt volt 4000 ember;

a janicsárok agája alatt 8000 janicsár;

a spáhik agája, Mustafa alatt 12,000 lovas (spáhi);

a boszniai Ali pasa 2000 gyalog és 3000 lovas bosnyákokot vezényelt;

a damaskusi Kibleti pasa 2500 embert;

az aleppoi Mehemed pasa 2000 embert;

a budai Hussein pasa 1500 embert;

a szilisztriai Tsán Aszlán pasa 1500 embert;

a tiramaniszai Kaplan pasa 1000 embert;

az anatóliai Juszuff pasa 1500 embert;

Chiancy pasa 1000 lovast;

a sofiai Becco pasa 1000 embert; a gallipolii Ibrahim pasa 300-at; a szaidai pasa 200-at és Kurt pasa szintén 200-at; öt bég, a caramaniai, anatóliai, moreai, esztergomi és dalmátiai, összesen 500 embert vezényelt. A határőrök ereje 12,000 ember volt. Ezek közül a nagyvezir egynéhány ezer embert ugyan még Zrínyi gróf ellen a horvát határra küldött, az Újvár előtti ostromló hadsereg mindazonáltal az 51,000-et mégis meghaladta.

Újvár helyőrsége a párkányi szerencsétlen ütközet folytán megfogyván, *Montecuccoli* tábornok meghagyására új erősítéseket nyert; augusztus 12-én nevezetesen megérkezett 240 dragonyos a *Strozzi* gróf tábornok csapatai közül; augusztus 14-én reggel a Győrből és Komáromból erősítésül küldött két *Lacroni*-és négy *Sporck*-ezredbeli század, összesen 800 emberrel. Előbbiek már csak *Hagen* alezredes dragonyosai segítségével juthattak a várba. A védőrség összes ereje 3000 gyalogos és 500 lovas volt. Minthogy a védő vonalak hosszúsága megközelítette a 3000 lépést, a védők száma kétségekívül igen csekélynek mondható. *Forgách*

gróf minden tulajdonsággal rendelkezett, melyet egy derék parancsnoktól joggal követelni lehet. Alparancsnokok voltak a várban *Marco Pio* és de *Grana* örgrófok és *Locatelli* ezredesek. Augusztus 15-én egy Párkánynál török fogságba jutott és kiszabadult Walther ezredbeli lovas Forgách grófnak jelentést tett, mily kegyetlenül végeztettek ki bajtársai a nagyvezir szemei előtt, mire a gróf parancsára 40 török fogoly a várból kivezetetett és karddal kivégeztetett. Azután felgyűjtották az újváriak a külvárosokat és 17-én kirohantak, de a törököknek csak csekély kárt okoztak.

Mielőtt a nagyvezir az ellenségeskedést tényleg megkezdette volna, kettőt az övéi közül fehér lobogóval a várba küldött, kik Forgách grófnak levelet nyújtottak át; ez azonban török nyelven lévén írva, visszaküldetett, minthogy Újvárban törökül senki sem értett. A nagyvezir erre a levelet lefordíttatta és újból megküldé. A levél tartalma a következő:

«Neked Forgách, ki a magyarok egyik legelőkelőbbje vagy, és nektek Újvár többi főkapitányainak: Tudtul adjuk, hogy urunk, az igaz hívők leghatalmasabb és leglegyőzhetlenebb császára, Istennek helytartója a földön, a világ valamennyi császárainak legnagyobbika, engem Isten kegyelméből és Mohamed nagy próféta csodáinak bőségéből, legkegyelmesebben első vezire és legfelsőbb szolgája magasztos helyére emelt. Mi ennek folytán hatalmas és győzedelmes serege vezérének minőségében, császári Felségünk parancsára eljöttünk, hogy Újvárt erőszakosan birtokba vegyük. Ha tehát ti ezen várat nekünk átadjátok, akkor ti leghatalmasabb császárunk és prófétánk parancsára valamennyi hozzátartozóitokkal együtt a legalsóbbtól a legfelsőbbig, minden javaitokkal szabad elvonulást, merre csak akartok, nyertek. Ki pedig maradni kíván, javainak hábortalan élvezetében marad. Ha mi pedig benneteket erőszakkal leküzdünk, amint ezt Isten segítségével reméljük, akkor senkinek, se kicsinek, se nagyoknak, se szegényeknek, se gazdagnak kegyelem nem adatik, hanem esküszünk az örökös Istenre, kinek hasonlója nincsen, és ki eget és földet semmiből teremte, hogy valamennyien a kard élére kerültök, amint ezt törvényeink akarják. Ha a magyar nemzet tudná mennyi kedvezményt remélhetne uram, a leghatalmasabb császár kegyétől ezen vár átadása esetén, biztos vagyok, hogy saját fiait

feláldozná ő császári Felségének elégtételére. Üdv ezennel mindazoknak, kik jól cselekednek.

Kelt az Újvár alatti táborban az 1663-dik év augusztus hó 16-ik napján.«

A válasz levélre a lövegek torkolataiból adatott meg.

Augusztus 18-án a bécsi kapu előtt fekvő leégett külvárost foglalták el a törökök és a Forgách nevű bástya ellen egy lövegátónyt építettek, melyből azonnal megkezdették a vár erélyes lövöldözését, mely utóbbit 22, 35, 48 és 65 fontos golyókkal 23-ikáig oly hévvel folytatták, hogy egy nap sem múlt el, melyen a lövések száma a 350-et meg ne haladta volna.

Augusztus 21-én kirohant a védőrség, mely alkalommal néhány török elesett; a kirohanók egy diadaljelvénynyel tértek vissza.

A törökök a támadást (l. a mellékletet) a három még befejezetlen — Forgách, Sierotin és Frigyes — ordony ellen intézték. A három támadó oszlop közül a középsőt a nagyvezir maga, a jobb oszlopot Ali basa, a bal oszlopot a budai basa vezényelték. Mindegyik ordony ellen két lövegátónyt építetett, melyek fő löiránya az ordony egy-egy arcoldalának meghosszabbításával összeesett, úgy hogy az hosszában lövetett.

A vívó árkok (tranchée) részint a vár körvonalával párhuzamosan haladtak, részint pedig ezt haránt irányosan metszették; ez utóbbiak képezték a földött közeledő utakat (approche). Az árkok oly mélyek valának, hogy egy azokban mozgó lovas a várból észrevehető nem volt.

A törökök az ágyútűz céljául a bástyákon lévő védő csapatokon kívül, főkép a templomokat, tornyokat és magasabb házakat választák; azt híven, hogy ez által a védőrséget nagyobb mérvben megfélemlíteni sikerülend.

E támadással azonban kevés sikert arattak, mert az a védőkre semmi benyomást sem tett, kétségkívül azon okból, mert az akkori lövedékeknek csekély kezdő sebességek és becsapó erejük folytán kőépitmények ellen csekély hatások voltak.

Augusztus 26-án hírt nyertek az újváriak a törökök által *Zrínyi-vár* előtt szenvedett vereségről, mely örömhír a már lan-
kadó erőknek új tápot nyújtott. A védőrségnek nagy része sebe-

sülések és más betegségek folytán szolgálatképtelenné vált; az egészségesek pedig a reájok nehezedő fárasztó és szakadatlan munkálatok, de különösen a terhes őrsszolgálat folytán annyira elbágyadtak, hogy a vár megtarthatásában, egy erőteljes felmentő sereg közbelépése nélkül, már általánosan kétkedtek. Követségek küldettek tehát a vártól a felmentés szorgalmazása végett; a kiküldöttek ugyan szerencsésen megérkeztek kiküldetési helyökre, de segítség semerről sem helyeztetett kilátásba. A császári főtáborban alig volt 10—11,000 ember és ezek a Vág folyó átjáróit tarták megszállva. A megyék pedig a sok harc folytán már teljesen ki voltak merülve.

A veszélyt tetőzte azon körülmény, hogy az ostromló sereg még a tatárok, moldvaiak és oláhok által erősítést nyert. *Achmed Chiray* szultán, a nagy-chán fia, ugyanis 10,000 tatárral, Oláhország fejedelme 6000 oláhval és Moldva fejedelme 4000 emberrel érkezett Újvár elé. Az egész felföld megsínylette hazánk e vendégeit, amennyiben valamennyi általuk érintett helység elhamvasztatott és a nép elhurczoltatott.

Az ostromló seregben időközben nagy kenyérhiány uralkodott, minthogy a malmok leégetése folytán az őrlés lehetlenné vált. Élelmi szerek szerzése céljából a nagyvezir tehát augusztus 27-én 1000 törököt tevékkel Esztergomba küldött, a lovasság pedig 29-én a Csallóközbe indult. Ez élelmezési nehézségek a nagyvezirt az ostrom erélyesebb folytatására ösztönözték, mely elhatározásnak következményei első sorban a kiépítésében leginkább visszamaradt Frigyes ordonynál voltak érezhetők. Ali pasa e bástyát augusztus hó 30-án valóságos golyózappal önté el, mi a vár megközelítését nagy mérvben elősegíté. Augusztus hó 31-én a törökök már némely helyen az árokba jutottak és az ott alkalmazott czölöpök eltávolítását kísérelték meg, mely szándékuk kivitelében azonban a védőrség által megakadályoztattak. Szeptember 2-án két keresztény fogoly a török táborból a várba jutott és azon jelentést tevő, hogy a törököknél, a mindinkább aggasztó kenyérhiány folytán, a lázadás tünetei mutatkoznak és a táborban általában azon véleményben vannak, miszerint a vár megvétele még nagy nehézségbe ütközend. Szeptember 5-én 140 gyalogos Komáromból a védőrség erősítésére szerencsésen Újvárba érke-

zett; parancsnokuk azonban az esztergomi kapunál egy golyó által találva, elesett.

Szeptember 6-án az ostromlók általánosan megközelítették a földött útat és itten berendezték löveggátonyaikat. Szeptember 8-án újból kiküldettek hírnökök Komáromba, a fölmentés szorgalmazása végett. A folyó és a mocsarak miatt a körülzárolás ugyanis nem foganatosíthatott oly szoroson, hogy egyesek, habár nem is veszély nélkül, a körülzároló vonalon keresztül ne juthattak volna.

Szeptember 9-én a tüzelés oly heves volt, hogy a védőrségnek 31 halottja volt; szeptember 13-án, 14-én és 15-én a tüzelés kevesebb eredménnyel folytattatott. Szeptember 16-án újra megjelent egy pasa két fehér lobogóval az egyik kapu előtt és az őrséget felszólítá a vár átadására, biztos elvonulást ajánlván föl; az ellenállás további folytatása esetén pedig valamennyinek biztos halálát helyezvén kilátásba. A védőrség válasza ez volt:

A nagyvezír cselekedjen amint akar, de ők is a magokét megteendik és magokat mint derék és keresztény katonák az utolsó csepp vérig védelmezni fogják.

Erre a törökök másnap (17-én) a támadást fokozott erővel folytatták és délben két ordonyra — Frigyes és Forgáchra — egyidejűleg rohamot intéztek. Az előbbiről a támadók aránylag könnyen visszautasítottak; az utóbbinál azonban igen heves küzdelem támadt, mely délutáni három óráig tartott, de végre szintén a törökök kudarczával végződött. A veszteség mindkét oldalon tetemes vala; a védőnél a halottak és sebesültek száma 120 volt. A törökök közül mindazonáltal a Frigyes bástya talpánál még többen visszamaradtak, honnét azután égő szurkos tekercekkel üzettek el.

Szeptember 18-án a törökök a fal aláaknázását kísérelték meg, de elűzettek, mely alkalommal aknamesterük elesett. Az árokkal azonban már annyira át volt lyukasztatva, hogy azon csekély fáradsággal felmászhattak.

A védők most a védgátra szálltak föl és a támadót újra visszautasították. Szeptember 20-án hajnalban a törökök a Forgách-ordony előtt a czölöpöket az árokból eltávolították és hozzáfogtak a fal aláaknázásához; egyszersmind a táborból az árokban

számos gyalogos gyülekezett. Délután négy órakor a Frigyes bástya ellen roham intéztetett és a törököknek már sikerült 17 zászlót feltüzni, de a védő úgy az ágyúkból, mint a puskákból sortüzet adván, újból nagy veszteséggel vissza kelle vonulniok. A törökök egyidejűleg a Forgách bástyát is megrohanták, de innét könnyűszerrel elűzték. Mindez azonban nem akadályozta az ostromlót a Frigyes bástyát újra megrohanni; de ekkor is véres fejekkel verettek vissza. A következő éjjel számos török gyülekezett az árokban a fal talpánál és másnap azaz 21-én délelőtt kilenc órakor újra rohamot intéztek a Forgách bástyára; de egy óra múlva azt újra elhagyni kényszerítették. A veszteség ez alkalommal is mindkét oldalon tetemes volt; a törökök halottai közt egy pasa is maradt.

Szeptember 22-én a törökök a rohamot délután három órakor a Frigyes bástya ellen ismételték, de a védők által újból hathatósan visszaverettek. Már a várbeliek azt hívék, hogy a török a sok kudarcz folytán elveszté kedvét a rohamok ismétlésére, midőn egy véletlen baleset az ügyeknek egész más fordulatot adott; egy katona vigyázatlanságából t. i. tűz jutott egy közel levő löporraktárba, melynek felrobbanása következtében több tiszt és több mint 40-et meghaladó közlegény életét veszté; e baleset annyira megrémítette a többieket, hogy már is az ellenséggel való egyezésről kezdettek beszélni. A törökök az alkalmat rögtön felhasználták és új rohamot intéztek a Frigyes bástya ellen, melynek parancsnoka, *Pio* őrgróf ezredes, fején megsebesítették; *Locatelli* ezredes a szomszédos bástyáról segítségül ide sietve, a már a bástya csúcsán levő ellenséget, ki magát elsánczolni kezdé, visszaverte és megkezdett munkálatait leromboltatta; saját helyzetét pedig új — másod — védgátak (védőszakaszok) felépítése által újra megerősíté.

Szeptember 23-án a törökök a bástyát újra hevesen lövöldöztek és a következő éjjel különféle kísérleteket tevének annak birtokba vételére; a védőrség azonban az ordonyt az említett másod-védgátak segítségével derekasan megvédelte. Mindez eredmények daczára a védőrség egy részének ereje ellankadt és parancsnokaiknál megjelentek, hogy azoknál az ellenséggel való egyezés megkötését kérelmezzék. A parancsnokok katonáikat az általuk tett fogadalomra való hivatkozással kötelességük hű tel-

jesítésére felszólították és a nyugtalankodókat szigorúan megdorgálták. *Schlechtenthal* kapitány pedig kiküldetett, hogy a legénységet a bástyákon szemtől szembe megintse, miszerint becsületes katonákhoz illően harcoljanak és ne gondoljanak egyezségekre egy ellenséggel, ki azt betartani úgy sem volna hajlandó. A legények azonban semmikép sem tágitottak és arra való utalással, hogy a tisztek legnagyobb része már elesett vagy megsebesült, valamint hogy a bástyák is teljesen összelövettek, a legénység pedig kimerülve van, kinyilatkoztatták, hogy ők tovább az ellenség ellen nem harcolnak, hanem avval egyezségeit kívánnak, vagy pedig a fegyvert leteszik. A parancsnokok szigorú intéssel újra felszólították a legénységet kötelességük teljesítésére, de midőn a nyílt fellázadás kitörésének tünetei mutatkoznak, mely esetben a vár mint védőrsége sorsa még súlyosabbá vált volna, kitűzetett egy fehér zászló annak jeléül, hogy a védőrség az egyezségeit felajánlja; egyszersmind azon kérdés intéztetett a nagyvezirhez, vajjon hajlandó-e a védőrségnek a becsületes elvonulást biztosítani. A nagyvezir e hír által örvendetesen lepetett meg, minthogy az ostrom tartama amúgy is számítása ellen aránytalanul hosszúra nyúlt és saját táborában mind inkább kedvezőtlenebb viszonyok fejlődének. A tett ajánlatot tehát magaévá tevén, a várba azonnal visszazüzent, miszerint az egyezségeit saját kívánataik szerint állítsák össze, ő azt nem csak aláírni, hanem híven betartatni is igéri.

Ennek következtében a parancsnokok úgy magok, mint a legénység, valamint az elvonulni kívánó lakosság számára következő pontozatokat kötöttek ki: 1. Engedtessek meg, miszerint mindenesen szabadon elvonúlhassanak. 2. Hogy a lövegeket is magokkal vihessék, kivéve azokat, melyek a vár biztosítására kívántatnak. 3. Hogy minden házi berendezést és mozgó javaikat is magokkal vihessék és hogy Komáromba mehessenek. 4. A nagyvezir maga szerezzon járműveket, hogy a betegek és sebesültek elszállíttassanak. 5. A papoknak és szerzeteseknek megengedtetik vagy bántalom nélkül a várban maradni, vagy pedig a többiekkel elvonulni.

A nagyvezir az összes pontozatokat helyben hagyta, a 2-at kivéve, mely a lövegek elviteléről szóla, mondván, hogy azoknak a várban kell maradniok. *Forgách* gróf az egyezségeit azonnal a

királyhoz Bécsbe küldé; a nagyvezir pedig három agát biztosítékkal rendelkezésére bocsátott, kik addig tartassanak Komáromban vissza, míg az elvonulás nem foganatosított volna. A komáromi parancsnok, *Buccheim* gróf, az utóbbiakat nem fogadta el, mondván, hogy *Forgách* gróf a király parancsa ellen cselekedett, de az egyezményt másnap reggel, szeptember 26-án külön postával Bécsbe küldé.

A törökök már szeptember 25-én kezdék a várat elfoglalni, míg a védőrség másnap elvonult. Az elvonult egészségesek száma 2472 volt. A sebesültek és betegek számára a nagyvezir által elegendő jármű bocsátott rendelkezésre. A várban még visszahagyatott 30,000 puskagolyó, 700 hordó liszt, 300 akó bor, 100 göngyöleg posztó ruhára, 70 mázsa lőpor és 60—70 jó ágyú.

Az egyezség pontozatai a nagyvezir által pontosan betartattak, sőt az Újvárt visszamaradt betegeket saját költségére kigyógyította és többiek után küldötte.

A mohamedánok öröme e végvár megvétele alkalmából hártalan volt; a nagyvezir azonnal saját fivérét küldé Konstantinápolyba, hogy az örömhírt a szultánnal tudassa, a budai pasának pedig egy a kereszténységet becsmérő és megalázó irattal meghagyá, hogy három napig tartó örömnüppet rendeljen el.

A megvelt vár megtarthatása céljából a nagyvezir által azonnal megtétek a szükséges intézkedések, nevezetesen az összerombolt falak és bástyák fölépíttettek és a vár védőrséggel láttatott el. A heves támadásokról tanúskodik azon körülmény, hogy csak az 50, 60, 68 és 75 fontos ágyúgolyók száma 16,464-gyel állapíttatott meg. A vár parancsnokául *Kurt* pasa neveztetett és melléje *Hussein* pasa, védőrségül 5500 emberrel, köztük 1500 janicsár, hagyatott a várban.

A törökök összes vesztesége Újvár előtt 3000 emberre számítatik; köztük elestek a rohamok alkalmával *Mustafa*, a spáhik agája, az anatóliai *Jusuff* és sofiai *Becco* pasák; a gallipolii *Ibrahim* pasa a nagyvezir parancsára megfojtatott, minthogy mulasztása lehetővé tette, hogy az ostromlottak erősítést nyerhettek.

A mily nagy örömet okozott Újvár megvétele a törököknek, oly csüggedést és rémülést okozott az úgy a császári táborban, mint a magyaroknál. A király elrendelte, miszerint a parancs-

nokok letartóztassanak és jelentésök beküldéséig fogva maradjanak. Forgách gróf sietett mentegető jelentését Komáromból a királynak beküldeni, melyben az indokokat előadta, melyek Újvár átadására kényszeríték; különösen felemlíté, miszerint az újvári bástyák a lövegek által annyira el voltak rombolva, hogy azokon egész lovas századokkal lehetett volna felnyargalni; védelmezésükre csak még az épített másod-védgátak szolgáltak; a törökök a vár előtt két nagy hegyet a bástyákkal egyenlő magasságra emeltek, honnét azokat lövöldözték; mind a mellett mégis három 5, 6 és 8 órai időközökben intézett rohamot visszautasítottak; a már rendezett általános roham előtt azonban valamennyi népek — úgy németek mint magyarok — egyidejűleg fellázadni kezdtek és többre engedelmességre kényszeríthetők nem valának; sőt nagy erőfeszítést igényelt, hogy az ellenség e gázságról tudomást ne nyerjen; a szerencsétlenség fokozására még hozzájárult a löpornak roham közben véletlenségből történt felrobbanása, minek folytán az összes Sporck-ezredbeli tisztek életüket vesztek; a népet sokáig ámitotta az elmaradt erősítések ígérete által; lövedékek készítésére már nem állott más ólom rendelkezésekre, mint az ablakok és a tányérok ónja; végre kiemelte, miszerint lehetetlen lett volna a várat még négy óránál tovább tartani és hogy tekintettel a várban volt 7000 keresztény lakosságra, valamennyi tiszt azon tanácsot adá, miszerint az uralkodó körülmények között célszerűebb egy tisztességes egyezséget kötni, mint a katonák által egy kevésbé kedvezőre magát kényszeríttetni engedni.

Forgách gróf tábornok és *Locatelli* ezredes sokáig voltak letartóztatva és hadi törvényszék elé állíttattak, de végre felmentettek. *Forgách* ártatlansága mellett, ki a törökkel való egyetértéssel vádoltatott, erélyesen tanúskodott *Bercsényi*, valamint a többi magyarok is; utóbbiak *Pio* őrgrófot vádolták.¹⁾

Újvár ostroma és megvétele a törökök által 1663-ban kétségtelenül bizonyítja, miszerint a törökök a várharczban már akkor mesterek valának, midőn a nagy *Vauban*²⁾ reformátori

¹⁾ Gr. Forgách-féle levéltár (Nemz. Múzeum).

²⁾ *Vauban* a parallelákat (az ostromolt arczvonalakkal párhuzamos vívóárkokat) 1673-ban *Mastricht* ostroma alkalmával alkalmazta először.

nézetei még elterjedve nem voltak. A törökök vívóárkai ugyan még nélkülözik azon rendszerességet, mely azok alkalmazását Vauban után jellemzi, de általában hadművészeti törvények alapján készültek. A támadó ütegek, a támadás bevezetésére szolgálván, különösen kiváló gonddal építették és alkalmazásuk hadművészeti érzéket, tapasztalatot és gyakorlatot árul el. A támadó irányt, úgy, mint a támadó arcvonalat szintén éles szemmel választák meg. A lövegtűz erélyes és helyes alkalmazása e harczeszköz kellő méltatását tanúsítja. Határozottan helytelenítendő azonban, hogy az ostromló hadsereg nagy ereje és különösen a kitűnő lovasság nagy száma daczára nem fogatosították kellőleg a körülzárolást, miért is nem sikerült az erősséget a kültértől teljesen elzárni és a védőrség több rendbeli megerősítését meghiúsítani.

A várharcznak közölt története azt bizonyítja, hogy a védőrség a várat kétségtelenül még tarthatta volna; jól felfegyverzett védő még nem épen csekély számban állott rendelkezésre és a harczeszközök, valamint az élelmi szerek sem voltak kimerítve. Ha mindazonáltal tekintetbe vesszük, mily önfeláldozással teljesítette e maroknyi védőrség kötelességét majd hat héten át, a kitűnően felfegyverkezett 27-szeres ellenséggel szemben, ha továbbá megfontoljuk, hogy úgyszólván a harcz tartama alatt kellett az erősség fogyatkozásait pótolnia és az ellenség által ejtett sebeket kijavítania, végre ha megfontoljuk mily elszántan utasítá vissza az utolsó időszakban szakadatlanul ismétlődő heves rohamokat, nem tagadhatjuk, miszerint a gondjaira bízott várat hősieen védelmezé.

BALÁS GYÖRGY.